
ÇAĞDAŞ SOSYAL DEMOKRASİNİN FELSEFİ TEMELLERİ

Haluk ÖZDALGA *

20. yüzyılın ilk on yıllarında İsveç sosyal demokrat partisi SAP'ın (*Socialdemokratiska Arbetar Partiet*) yaşadığı gelişme ve değişme, Avrupa sosyal demokrasisinin bütünü için önem taşır. Bu önem, çağdaş sosyal demokrasinin oluşumunda İsveç partisinin hayli erken tarihlerde yaptığı gerçekten olağanüstü değer taşıyan katkılardan ileri gelmektedir.

Reformcu sosyalizme hayat veren temel doğrultuları inançla savunan İsveçli sosyal demokratlar, bundan yaklaşık yüz sene önce, sakin bir atmosfer içinde geliştirdikleri eleştirel yaklaşımlar ve zengin tartışmalarla, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm Avrupa'da geniş bir görüş birliği çerçevesinde kabul edilecek çağdaş sosyal demokrasinin öncülüğünü yapmışlardır.

Bu uzak Avrupa köşesinin dili az bilinen ülkesindeki erken gelişme, İsveç toplumunda mevcut kuvvetli özgürlük ve adalet geleneklerinin sağladığı koşullarda oluşmuştur. Mücadele sürtüşmesiz ve sıkıntısız geçmemiştir ama, İsveç sosyal demokratları mesela hiçbir zaman sıkıyönetim veya olağanüstü durum uygulamasıyla karşılaş-

---

* Araştırmacı - Yazar

mamıştır. Parti, Avrupa'daki birçok benzerinden farklı olarak, hiçbir zaman yeraltında faaliyet göstermek zorunda kalmamıştır. Propaganda ve yasal çalışma olanakları sert sınırlandırmalara tabi tutulmamış, partinin gelişmesini engellemek için hukuk geleneklerine aykırı yorumlarla yasaların sosyal demokratlara karşı uygulanması yoluna gidilmemiştir.

Bu çalışmada, 20. yüzyılın erken tarihlerinde İsveç sosyal demokratlarının yaşadığı düşünsel evrimi, özellikle dönemin en önde gelen sosyal demokrat düşünce ve siyaset adamı Ernst Wigforss'un fikirleri çerçevesinde anlatılacaktır.

OLUŞUM YILLARI

Kuruluşundan bu yana geçen ilk on yıl içinde Sosyal Demokrat Parti sürekli olarak güçlenmiştir. Her geçen yıl üye sayısını artırmış, her seçimde daha fazla milletvekili kazanmıştır. Bu güçlenme parti içinde yalnız sevinçle değil, belki aynı zamanda bilinen ve beklenen bir gelişmenin doğrulanması olarak da karşılanmaktadır. Tarihsel olarak yok olmaya mahkum edilmiş kapitalizme karşı çıkan, onun yerine geçeceği bilimsel olarak kanıtlanmış sosyalizmi savunan bir partinin giderek güçlenmesi, kendisini partisine adanmış pek çok üyeye, yalnızca doğal bir gelişme gibi geliyordu.

Ama sıkıntı da bu noktada başlıyordu. O dönemin sosyal demokratlarının fikir babası Karl Marx'ın ortaya koyduğu gelişme yasası partinin güçlenmesini açıklar gibi görünse bile, bu yasaların açıkça işaret ettiği doğrultuyla tutarlı bir siyasetin izlenmesi partiyi felç olmaya götürecekti. Çünkü, Marksist kuramın da öngördüğü gibi, bir taraftan işçilerin maddi veya kültürel anlamda giderek yoksullaşmasının kaçınılmaz olduğunu, sosyalizme sefalet ve yoksullaşma süreci sonunda ulaşılacağı ileri sürmek; diğer taraftan geniş işçi yığınlarını böyle bir siyasal program etrafında toplamak, ne tutarlı olmaktadır, ne başarı şansına sahipti, ne de yaşamın gerçeklerine uymaktaydı.

Marksist öğretisi içindeki ekonomik ve felsefi determinizmden kurtulma çabası, 20. yüzyılın başlarında yalnız İsveç değil bütün Batı Avrupa sosyal demokratlarının ortak gayretlerinden biri olmuştur. Bu alanda İsveç'te yapılan tartışmalar ise, hem eriştiği düzey hem doğurduğu siyasal sonuçlar bakımından, sosyal demokrasi tarihi içinde gerçekten özel ve ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.

ERNST WIGFORSS

20. Yüzyıl başlarında İsveç'teki düşünce tartışmalarının sürükleyici ismi Ernst Wigforss'dur. Filoloji eğitimi gören Wigforss, 1919-1953 arasında milletvekilliği yapmıştır.

1932'de SAP iktidara gelince Maliye Bakanı olmuş, o yıllarda bütün kapitalist dünyanın yaşadığı büyük ekonomik bunalım (Great Depression) döneminde mimarlığını yaptığı iktisat politikasıyla, kitle işsizliğini ve depresyonu mağlup etmiştir. İktidarın ilk yıllarında Wigforss'un iktisat politikasıyla kazanılan bu göz kamaştırıcı başarı, sosyal demokrat iktidara uzun ömür sağlayan önemli bir etken olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde sosyal demokratların ünlü savaş sonrası programını uygulamaya koyan Wigforss, 1947'de başlayan vergi reformuyla vergi politikalarına köklü değişiklikler getirmiştir. Sosyal demokratların vergilendirmeyi kapsamlı sosyal reformların finansmanı için olduğu kadar, gelir eşitsizliklerini dengelemenin aracı olarak da kullanmaya başlaması bu döneme rastlar. 1946'da parti başkanı Per Albin Hansson'un ani ölümü üzerine genel başkanlık ve başbakanlık için Wigforss'un adaylığı söz konusu iken, 45 yaşındaki Tage Erlander genç olduğu için bu göreve getirilmiştir. Wigforss 1949'da Maliye Bakanlığından, 1953'te 72 yaşında faal siyaset hayatından çekilmiştir.

MADDECİ TARİH ANLAYIŞINA ELEŞTİRİ

Ernst Wigforss 1908'de, 1917 Bolşevik İhtilali ve Birinci Dünya Savaşı'nın sosyal demokratlar için getireceği bölünmelerden yıllarca önce, Maddecî Tarih Anlayışı adlı kitabını yayınlamıştır. Çalışmasının başında, Marksizmin felsefi temelini oluşturan maddecî tarih anlayışını özetleyen Wigforss, bu anlayışa göre bir toplumda egemen üretim ilişkilerinin altyapıyı oluşturduğuna, altyapının üzerinde de onun tarafından belirlenen toplumsal, siyasal, dinsel sistemlerin, yahut ideolojik üst yapının yükseldiğine işaret etmektedir.

Bu modelde toplumların tarihsel gelişmesinde belirleyici faktör, altyapıda, yani üretim tarzında meydana gelen değişikliklerdir. Tıpkı kapitalist toplumun feodal yapı içinden çıkması gibi, sosyalist toplumun da kapitalist yapı içinden, onun üretim ilişkilerinin belirli yasalara göre kaçınılmaz olarak değişmesinden çıkacağı öngörülmektedir. Wigforss'a göre, Avrupa sosyalist partileri içinde o yıllarda sürdürülen teori ve eylem tartışmaları, işte bu maddecî tarih anlayışına

karşı alınan tavra göre belirlenmektedir ve o nedenle hayati önem taşımaktadır.

Teori arkasında yatan yaklaşımı vurgulamak için, Engels'in, *"Darwin nasıl organik doğanın gelişme yasasını keşfettiyse, Marx da insanlık tarihinin gelişme yasasını keşfetmiştir"* açıklamasına işaret eden Wigforss, Marx'ın devraldığı felsefe mirası hakkında, 1908 yılında yayınladığı *"Maddeci Tarih Anlayışı"* adlı kitabında şunları yazmaktadır: *"19. yüzyıl başlarında, kendisinden önceki aydınlanma çağına karşı bir tepki olarak ortaya çıkan romantik felsefe ve tarihçi okul ile Marx'ı birbirine bağlayan temel içgörüyü dikkat etmemiz gerekir. Hegelci gerçek olan rasyoneldir önermesinde, olup biten her şeyin zorunlu olarak birtakım nedenlere bağlı meydana geldiğini kabul etmek eğilimi zımnen mevcuttur. Bu nedenleri araştırmak da amaç olmuştur. Eskiden yalnız doğa için kullanılan bir yaklaşım, şimdi toplum üzerinde de uygulanmaya başlamıştır. Ahlaki yargıların yerine, bilimsel olarak anlamaya çalışılmaktadır."*

Wigforss, maddeci tarih görüşünün, özellikle idealist tarih anlayışına karşı bir tepki olarak, toplumların gelişmesinde sosyo-ekonomik faktörleri ön plana çıkardığı için, geçmişi anlamamıza yarayan yeni ufuklar açtığını kaydetmektedir. Tarihi yorumlarken, gelişmenin ekonomik ilişkiler tarafından koşullandırıldığını düşünen Vico, Montesquieu, Rousseau, Thierry, Mignet gibi düşünürler bu anlamda Marx'ın öncülleridir. Wigforss'a göre Marx'ın ihtilalci rolü, öncüllerinden hiçbirinin düşünmediği biçimde ona genel geçerlilik vermesidir. Kuramın "genel geçerli bir yasa" halini alması ona çekici güç kazandırmıştır ama, asıl önemli olan yol göstericilik, tarihi anlama ve açıklama işlevlerini zaafa uğratmış, çarpıtmıştır.

Marksist öğretinin daha henüz Leninist-Stalinist bozulmaya uğramadığı 20. yüzyılın ilk yıllarında Wigforss, maddeci tarih görüşünün dogmatik biçimde kullanılmasına karşı uyarıda bulunmakta, ayrıca uygulama için sınırlandırmalar getirilmesini gerekli görmektedir. O yıllarda Avrupa'da sosyalist hareketin ana partisi Alman sosyal demokratları arasında maddeci tarih görüşünün katı biçimiyle kullanılmasına, hatta zaman zaman ve tamamen ciddi olarak felsefenin tarihi burjuva düşüncesinin tarihidir, matematiğin tarihi, burjuvazinin mekan anlayışının tarihidir gibi anlamsız önermelerin dahi yapıldığına dikkat çekmektedir.

Wigforss, yüzyıllar boyu süzülerek bize intikal eden kültür mirasının yeni ekonomik üretim tarzlarından ne derecede ve nasıl etkile-

neceğinin ancak her özel durum için bir araştırma yaparak ortaya çıkarılabileceğini kaydetmektedir. Zaten altyapıdaki değişmelerin ideolojik üstyapı kurumlarından her birini nasıl etkilediğini kesin olarak tanımlamak mümkün değildir: *"Gelir dağılımı ve onu izleyen sınıflaşma ile doğa bilimleriyle ilgili bir görüşümüz, pek açıktır ki, üretim tarzındaki bir değişmeden aynı ölçüde etkilenmeyecektir. Örneğin astronominin bir feodal, bir kapitalist, bir de sosyalist çeşidinin olacağı, ciddiyle tartışılmayacak kadar saçma bir düşüncedir."*

Aslında Wigforss, maddeci tarih görüşünün yalnızca katı yorumlarına değil, onun Marx ve Engels tarafından ifade edilmiş biçimine de karşı çıkmaktadır. Wigforss'a göre, ideolojik kurumların, kökü ekonomik altyapıda yatan yansımalar olduğu, insan toplumlarının gelişmesinin üretim tarzındaki değişmelere bağlı bulunduğu biçimindeki görüş, tarihin önyargısız incelemesiyle elde edilen sonuçlar tarafından doğrulanmamaktadır. Önyargısız bir tarih irdelemesi göstermektedir ki siyasal kurumlar, hukuk, insanların sahip olduğu ahlaki düşünce sistemleri, kültür, bilim gibi pek çok etken de gelişmeyi belirleyen unsurlar arasındadır.

Evet, bu noktada Engels'in, Dr. C. Shmidth'e yazdığı bir mektupta değindiği ilave açıklamalar vardır. Engels, iktisadi altyapının belirleyici ve tek etkin öge, tüm diğer kurumların edilgin ve belirlenen öğeler olduğu şeklindeki anlayışı düzeltmek ihtiyacını duymuş, altyapı ile üstyapı kurumları arasında gelişmenin son tahlilde daima galip gelen ekonomik gereksinme tarafından belirlenmesine yol açan bir karşılıklı etkileşim olduğunu vurgulanmıştır.

Ama Wigforss, Engels'in bu ilave açıklamasını da yetersiz bulmakta, geçerliliğini koruyabilmesi için kurama başka yeni açıklamalar, sınırlandırmalar getirilmesini öngörmektedir. Eğer Engels son tahlilde daima galip gelen ekonomik gereksinme ile, üretim tarzındaki belirli bir gelişme düzeyinin kaçınılmaz olarak belirli siyasal, hukuksal, ahlaki yapıları doğuracağını, altyapı ile ideolojik üstyapı kurumları arasındaki karşılıklı etkileşimin bu sonucu yalnızca çabuklaştırma veya geciktirme etkisine sahip olduğunu söylüyorsa, bu bir çelişkidir. Çünkü söz konusu olan artık bir karşılıklı etkileşim değil, son tahlilde de olsa, bir yapının diğer yapıyı belirlemesidir. Yok eğer altyapı ve üstyapının karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkacak gelişmenin sonuçları, karşılıklı etkileşim olmasaydı meydana gelecek sonuçlardan farklı olacaksa, son tahlilde daima galip gelen ekonomik gereksinmenin ne anlama geldiğini, nasıl bir pay taşıdığını genel bir kural olarak ortaya koymak olanaksızdır.

Kitabın son kısmında Wigforss, ekonomik kaçınılmazlık ve sınıf mücadelesinde ahlaki öğeler kavramları üzerinde durmakta, demokrat sosyalist tarih ve toplum görüşünün erken tarihlerde ifade edilmiş berak yorumlarından birini geliştirirken sosyal demokrat siyaset açısından hayati önem taşıyan değerlendirmeler yapmaktadır. Bu tahliller, maddeci tarih anlayışının toplumsal yapıyı algılama modeli ve toplumsal değişme yasaları üzerine geliştirdiği eleştirilerin mantıksal devamı niteliğindedir.

Wigforss'a göre sosyalizm, işçi sınıfının giderek artan yoksulluğuna, giderek artan sömürsüne, köleleşmesine, aşağılanmasına da neden olan kapitalist ekonominin iç çelişkilerinin yaratacağı bunalımların öldürücü darbesi sonunda ortaya çıkmayacaktır. Kapitalist gelişmenin varacağı nihai bir bunalım noktasında, toplumun kendi sürekliliğini korumak için adeta basit bir içgüdüsel tercih ve ekonomik kaçınılmazlık sonunda sosyalizmin doğacağını sanmak hem kaba bir gelişme anlayışını yansıtmaktadır, hem de yaşanan gerçeklere uymamaktadır.

Zaten Wigforss, böyle bir gelişme anlayışından yola çıkılarak demokrat sosyalist ideolojinin oluşturulabilmesi de, sosyal demokrat siyasetin uygulanması da çok zor olduğuna işaret etmektedir. Sosyal demokrat siyaset gücünü, yok olmaya mahkum kapitalist toplum düzeninin kaçınılmaz son felaketine ve insan toplumunun önceden belirlenmiş gelişme yasalarına sofuca inanıştan almamaktadır. Sosyal demokrasinin gücü, kapitalist toplumun felaketine bağlı olmaksızın ve onu beklemek ihtiyacını duymaksızın, sosyalist öğretinin ahlaki, kültürel, siyasal tercihlerine uygun olarak, kendi müdahalelerimizle toplumsal gelişmenin yönlendirilebileceği inancında yatmaktadır.

Wigforss'un yorumuna göre *"yeni toplum düzeninin zaferi için emekçilerin bizzat kendilerinin gelişmeye müdahale etmesi kaçınılmaz bir koşuldur; ama bu, zaferin de aynı şekilde kaçınılmaz olduğu anlamına gelmemektedir."* Maddeci tarih anlayışı, gelecekte nelerin olacağı ve bu gelişmelerin hangi ekonomik zorunlulukların sonucu ortaya çıkacağı hakkında kehanette bulunmamıza yarayan bir kuram değildir. Zaten tarihi inceleyen de, kimi olayları iktisadi olayların ağırlığıyla, kimilerini ise iktisat dışı etkenlerin yardımıyla açıklarız. İnsanlık tarihinin gelecekteki gelişmesinin daha farklı olacağını varsaymak için de bir neden yoktur:

"Doğrudan yaratıcısı güçlü ve ahlaki amaçlarının bilincinde olan bir işçi sınıfı da olsa, yoksulluğun en şiddetli biçimde sürüklediği bir işçi sınıfı da olsa, şimdi bizim karşılamayı umut ettiğimiz sosyalist toplum düzeni gelecekteki bir tarihçiye ekonomik gelişmenin doğal bir meyvesi gibi görünecektir. Ve eğer sosyalizm hiçbir zaman zafere ulaşamazsa, eğer sosyalizme karşı bir tepki şu veya bu şekilde güç kazanıp toplum içinde iktidarı elinde tutmaya devam ederse, bu sonuç da gelecekteki araştırmacı tarafından tıpkı tersi gibi doğal ve kaçınılmaz olarak açıklanacaktır. Halbuki, yalnızca insanlar kendi farklılıklarını göstermiş olacaktır.

Tarihi incelerken, olayların gerçekte oluşumu esnasında hangi etmenlerin ağırlık taşıdığını ayırmaya çalışıp, gelişmeye yol açan nedenleri görebiliriz. Bazı durumlarda, gelecek için muhtemel bir gelişme çizgisi de önerebiliriz. Ama pek çok faktörün karşılıklı güçleri hakkında geleceği belirli bir kesinlikle tahmin etmemize yarayacak kadar bilgiye sahip değiliz. Böyle bir bilgiye hiçbir zaman ulaşamayacağımız eşyanın tabiatındandır. Bu nedenle sosyalizm asla bilimsel olarak kanıtlanamaz; o, gerçekleştirilebilecek bir idealdir."

Bütün bunlar, sosyalistlerin, kapitalizmin geleceğinin sonsuzluğuna inanmasını mı gerektirmektedir? Hayır. Bunun tek anlamı, eskiden sosyalistlerin mücadelesinde önem taşıyan kimi öğelerin yerini yenilerine terk etmesidir. Katı Marksist yorumun sosyalizmin kaçınılmazlığını ekonomik determinist bir yaklaşımla açıklayan tutumu yerine, sosyalizme etik, kültürel, siyasal tercihlere bağlı olarak işçi sınıfının örgütlü mücadelesi ile ulaşılabileceği inancının geçmesidir.

Bu yorum farklılaşmasının getirdiği siyasal sonuçlardan bir tanesi, sınıf mücadelesinin niteliğiyle ilgilidir. İşçi sınıfının yoksullaşmasını kapitalist toplumun iktisaden kaçınılmaz çöküşüyle nedensel bir ilişki içine koyan görüşün terk edilmesiyle beraber, işçi sınıfına adım adım yeni maddi olanaklar sağlamayı amaçlayan siyasetin de kapitalist üretim tarzının yaşamını uzatmaya yarayan bir tutum olarak algılanması son bulmaktadır. Sosyalizme, işçi sınıfının hem maddi hem kültürel anlamda giderek daha yoksullaşmasıyla değil, işçi sınıfının toplumun maddi ve kültür zenginliklerinden giderek daha fazla pay almasına rağmen ve ancak o sayede ulaşılabilecektir.

Wigforss determinist bir gelişmeyle sosyalizme ulaşılacağı düşüncesine karşı çıkmakla kalmamakta, bu anlayışa sahip katı Marksistlerin toplumdaki her kötülüğün nedeninin yalnızca kapitalizm olduğunu ileri süren, sosyalizmle tüm kötülüklerin yok olup yeryüzünde cennete kavu-

şulabileceğini açıkça veya dolaylı biçimde dile getiren basitleştirilmiş, ilkel toplumsal açıklama yöntemini de eleştirmektedir:

"Marksist kavramlarla konuşmak gerekirse, belirli bir altyapıya yalnızca tek ve belirli bir ideolojik üstyapının karşı gelebileceği, maddeci tarih anlayışının kaba ve yüzeysel yorumuna sahip kimi kişilerde görülen kanıtlanmamış, kanıtlanması olanaksız bir hurafedir. Belirli bir üretim tarzının kaçınılmaz sonuçları olacağına dair bu anlayıştır ki, örneğin Alman sosyal demokratlarının uzun yıllardır alkolizmi ancak sosyalist bir toplumda kendiliğinden yok olacak bir 'burjuva ideolojisi' gibi görmelerine neden olmuştur. İşte, iktisadi koşullarla ilişkinin açık olduğu böyle bir durumda bile hemen, tek ve belirli bir üretim tarzının bağrında birbirinden farklı ne kadar çok sayıda olasılığı barındırdığını görebiliriz. Bu nedenle, ekonomik örgütlenmeyle ilişkisi son derece dolaylı olan en yüce kültür ideallerimiz için, tüm güvenimizi toplumsal bir düzen değişikliğinin kaçınılmaz sonuçlarına bağlı kılarken dikkatli olmalıyız..."

Ve eğer birisi amacın bir yanılısına olduğunu, mutsuzluğun insanlara ulaşan yeni yolları daima bulduğunu, hiçbir zaman yok olmayacağını söylerse ona kısmen hak veririz. Biz, sevinç ve acılarıyla beraber beşeri hırsların veya daha iyiyi arayan doymamış beşeri özlemlerin yok olacağı gelecekteki mutluluklar ülkesine ne inanıyoruz, ne de böyle bir talebimiz var."

SOSYALİZM VE AHLAK

1910 yılında "Sosyalizm ve Ahlak" başlığıyla yayınladığı bir makalede Wigforss, sosyalist öğretisi ve etik tercihler arasındaki bağlantıyı işlemiştir. Wigforss bu kez konuya, cevabı pek çok sosyaliste açık seçik gibi görünen, ama hem felsefi açıdan hem de pratik siyaset için yaşamsal önem taşıyan şu soruyu sormakla girmektedir: Niçin sosyalistiz?

Wigforss'a göre bu soruya sosyalistlerin verecekleri muhtemel cevaplar, birbirinden farklı tarih ve toplum anlayışlarından kaynaklandığı için, iki grupta toplanabilir. Marksistlerin niçin sosyalist oldukları sorusuna verecekleri cevap, temelde, maddeci tarih anlayışının üretim ilişkileri analizlerine dayalıdır. Sosyalist toplumun iktisadi altyapısının nedenellik ilişkilerine bağlı ve kaçınılmaz şekilde gerçekleşeceğini bilimsel olarak kanıtlanmış sayan bilinçlenmeden, bu tür bir bilgilenmeden güç alarak cevap verilmektedir. Wigforss birinci yaklaşımın tipik örneği olarak, maddeci tarih anlayışının bize toplumsal amaçlarımızın münhasıran belirli bir maddi altyapıdan çıkarılabileceğini öğrettiğini söyleyen zamanın önde gelen Marksisti Kautsky ve bu konuda benzer anlayışı paylaşan diğer Alman sosyal demokratlarına işaret etmektedir.

Niçin sosyalist olduğumuz sorusuna verilebilecek başka bir cevap ise, sosyalist toplumu gelişmenin zorunlu bir sonucu kabul etmeyen, fakat kendi etik tercihlerine dayalı siyasal mücadele sonucunda daha yüksek idealleri içeren sosyalist bir toplumun kurulabileceğine inanan kişilerden gelecektir.

Birinci cevapta bilimsel kanıt ve toplumsal gelişiminin gelecekteki doğrultusuyla uyum içinde olmak inancı, sosyalizmin benimsenmesinde temel gerekçedir. Verilen ikinci cevapta sosyalizmin benimsenmesi ise, özgür irademize dayanan etik tercihlerimizden kaynaklanmaktadır. Wigforss'a göre "niçin sosyalistiz?" sorusu, birbirinden tamamen farklı içeriği olan iki sorunsalı kapsamaktadır. Bunlardan birincisi, tamamen bilimsel olan Marksizmin uğraştığı sorudur. Toplumsal gelişmenin yasalarını inceleyen Marksist, araştırdığı sorulara cevap bulunca, sorunu büyük ölçüde bitmiş kabul etmektedir.

Wigforss bu durumun çözümü zor açmazlara neden olduğunu söylemektedir. Örneğin, eylemlerimizi açıklamak ve savunmak zorlaşmaktadır. Önce kendi kendimizi sonra da rakiplerimizi ikna edebilmek için, hedeflerden birinin diğerinden daha iyi veya kötü olduğunu gösterebilmek gerekir. Gelişmenin kaçınılmaz eğilimleri bu noktada bize pek yardımcı olmayacaktır. Bir bakıma, olan her şey kaçınılmazdır. Kapitalist toplum da sosyalist toplum kadar doğaldır. Ama kapitalist toplumun doğal gelişme yasalarını keşfetmek kapitalizmi savunmamızı gerektirmediği gibi, onu savunmak isteyenler için de bir sav olamaz. Tıpkı, sosyalizmin kaçınılmazlığına inanan herkesin onu benimsemesi gerekmediği gibi.

Wigforss, bilimsel sosyalistlerin gelişmenin yasalarını keşfetmek ve siyasetlerini bu yasalar doğrultusunda seçmek için gösterdikleri gayretkeşliği etkili bir dille eleştirmektedir: "... bilimsel sosyalizmde değerli olan bazı şeyleri terk etmemiz için bir neden görmüyorum. Toplumsal gelişmenin akışına kesintisiz bir nedenler ve sonuçlar zinciri olarak bakmaya devam edebiliriz ... Zaten hiçbir tarihsel olay, hiçbir beşeri eylem, irade ifadesi, anlayış tarzı yoktur ki bilimsel çabaların açıklama gayretinden uzak tutmamız gereksin. Ancak eyleme geçtiğimiz zaman, tarihi araştırmak yerine kendimiz 'tarih yapmaya' başladığımız zaman, bakış açısı değişmektedir. O zaman, toplumsal yaşamla ilgili içgörülerden olduğu kadar, doğa hakkında sahip olduğumuz bilgilerden de amaçlarımıza ulaşmak için yararlanırız. Ama amaçlarımızı; iyi ve kötü, adalet ve adaletsizlik hakkında sahip olduğumuz yargılara göre kendimizin seçmesi gerekir."

Bu kuşkusuz bütün insanların, hatta Wigforss'un iğneleyici bir şekilde belirttiğine göre bütün Marksistlerin her zaman yaptığından başka bir şey değildir. Ama insanlar bu iki farklı durumu sık sık birbirine karıştırmaktadır. Kimi durumlarda bu karışıklığın pek önemi olmayabilir. Bu, belirli bir gelişmenin kaçınılmazlığına olan inanın irade üzerinde felç edici etkiler taşımasını gerektirmeyen tuhaf bir psikolojik olgunun sonucudur. Bu tür bir inanış dinsel bir biçim de alabilir; nitekim sosyal demokrasinin ilk zamanlarında böyle olmuştur.

Wigforss, gelişmenin kaderci kaçınılmazlığından kuşku duymaya ve kendi katkılarımızı da gelişmeyi yaratan etkenler arasında görmeye başlamamızla birlikte niçin sosyalistiz sorusuna verilecek cevabın önem kazandığını vurgulamaktadır. Ekonomik gelişmenin kendisi kuşkusuz sosyalist toplumu olanaklı kılan dış önkoşulları yaratır. Ama insanların bu önkoşulları kullanmasını sağlayan nedir? Wigforss işte bu noktada, ahlaki dürtülerin rolüne işaret etmektedir.

SOSYAL DEMOKRASİNİN SOSYALİZMİ

1932 yılında iktidara gelen sosyal demokratlar, büyük ekonomik krize ve dünya savaşına rağmen, olağanüstü siyasi başarı elde etmişler ve refah toplumu İsveç'in temellerini o dönemde atmışlardır. SAP, o dönemden beri girdiği her seçimde İsveç'in birinci partisi olmuştur ve bu konumunu günümüzde de korumaktadır.

Savaştan sonra yerleşen çağdaş sosyal demokrasi yorumunun en verimli ve en açık dilli sözcüsü, yine, yüzyılın başından beri enerjisi hala tükenmeyen, sosyal demokrasinin yarım yüzyıllık ilham kaynağı Ernst Wigforss olmuştur. 1940'ları ikinci yarısında kabine görevinden de ayrılan Wigforss, 1940'ların sonlarında ve 1950'ler boyunca sosyal demokrasinin düşünce evrimini ele alan çeşitli çalışmalar yayınlamıştır.

Gelişmeler, sosyal demokrasinin sosyalizmi ile sosyal vurguları da olan bir liberalizm arasında yalnızca radikal bir üslup farkının kalması, sosyalizmin başlangıçtaki iddialarının çözülmesiyle mi sonuçlanmıştır? Yoksa, sosyalist doğrultuda özlü bir düzen değişikliği talebine güç veren fikirler, sosyal demokrasi içinde hâlâ yaşamakta mıdır? Wigforss, 1949'da yayınladığı "Socialismen i Socialdemokrati" (Sosyal Demokrasinin Sosyalizm) adlı bir çalışmada bu sorulara cevap aramaktadır.

Wigforss, önce kuruluş yıllarını düşünmektedir. Kapitalist toplumda işçiler yoksul ve güvenliksizdir, özgür değildir; çünkü mülk-

süzdür. Mülk sahipleri mülksüz işçileri sömürerek yaşamaktadır. Kurtuluş, üretim araçlarının mülkiyetine herkesin sahip olması gibi görünmektedir. Sosyalist çözüm ortak mülkiyettir. Wigforss, bütün bu düşüncelerin Marx'tan önceki sosyalistler tarafından açık seçik doğrular olarak kabul edildiğine, ayrıca üretimin giderek büyük şirketlerde yoğunlaştığının da görüldüğüne işaret etmektedir.

"Marx parçaları elinde hazır buldu; parçaları birleştirdiği manevi bağ, kapitalist toplumun kendi gelişmesi sonucunda, sosyalist topluma dönüşmesinin iktisadi ve psikolojik zorunluluk olacağı noktaya geleceği" önermesiydi diyen Wigforss'a göre bu kuramın Kıta Avrupasındaki sosyalist işçiler arasında bir çayır yangını gibi yayılmasında şaşılacak bir taraf yoktu. Bunun Hegelcilik mi veya ilahi vahiy mi olduğunu sormaya gerek duyulmamıştı. Taraftarları için kuramın kökleri gerçeğin içindeydi. Her tarafta açık seçik görülen iktisadi gelişme ve ahlaki talepler, şimdi artık deneyime dayalı bilimden de güç almaya başlamıştı.

Ama kuşku doğuran, o kocaman ve basit gelişme şemasına olan inancı sarsmaya başlayan şey de yine deneyim ve yaşanan gelişmeler olmuştu. Tek çıkış yolunun ekonomik zorunluluklar tarafından dayatılacağına inanılırken, yeni sorunların yeni tercih olanakları yarattığını belirten Wigforss, İsveç sosyal demokrasisi içinde toptan bir devletçiliğe olan inanıştan erken tarihlerde vazgeçildiğini, Marksist sistemin parçalarının tek tek sınıandığını, kabul edildiğini, değiştirildiğini veya reddedildiğini belirtmektedir. Üretim araçlarının devletleştirilmesi konusundaki görüşlerin değişmesi, bu gelişmenin somut örneklerinden biridir.

Sosyal demokratlar önceleri üretim araçlarının kapitalist ekonomi içinde merkezileşeceğine ve sosyalist kamulaştırma için olgunlaşacağına inanıyordu. Evet, üretimin tekelleşmesi bir hayal değil gerçektir; ama yalnızca o kadar kapsamlı, o kadar tek düze, o kadar çabuk olmuyordu. Otomatik gelişme sürecinden kuşku duyulmaya başlanmış, en azından belirsiz bir geleceğe ertelenmişti. Sosyal demokrat parti ise, hareket etmeliydi.

Şemaya uygun davranmak için olgunlaşmış şirketleri devletleştirip diğerlerinin olgunlaşmasını beklemek ciddi bir yol olarak kabul edilmezse, geriye kalan seçenek tüm şirketlerin devletleştirilmesiydi. Böylelikle, pratikte karşılaşılabilecek pek çok soruna ilaveten, yine şemanın dışına çıkmış olacaktı ve Wigforss'a göre, kendi tercihleriyle

gelişmeyi yönlendirebileceklerini bir kez daha gören sosyal demokratların determinist kurama duyduğu kuşklar artmıştı.

Bu kez, devletleştirmenin amacının ne olacağı ve bu amaçların en iyi nasıl başarılabileceği sorulmaya başlanmıştı. Toplum içindeki gelir eşitsizlikleri mi azalacaktı? Toplumun kendi kuruluşları iktisadi gelişmeyi denetim altına alarak mesela ekonomideki üretim oynamalarını mı düzenleyecekti? Üretkenlik mi artacaktı? Kapitalistlerin toplum içindeki gücü mü sınırlandırılacaktı?

Sosyal demokratlar bu soruların hepsine olumlu cevap veremeydi ama, Wigforss'a göre, artık kapitalizmin olgunlaşması sorunu eski önemini kaybetmiş, bilinçli ve hesaplı önlemlerle gelişmeyi etkileyebileceği ortaya çıkan insanların ne istemeleri gerektiği değil, kendilerinin ne istediği tamamen farklı bir biçimde öne çıkmıştı.

Wigforss'a göre böylece, kapitalist ekonominin sosyalist eleştirisinde ifade bulan bütün beşeri talepler, yeni bir yaklaşım içinde berâklaşmıştır. Küçümsenmemesi gereken bir nokta da, toptan devletleştirmenin yaratacağı ve daha vahim eşitsizliklere neden olabilecek bir durum olan iktidarın tek elde yoğunlaşmasıydı.

"Sosyalizm Marx'tan eskidir, Marx veya Marksizmle beraber ölmez" diyen Wigforss, İsveç sosyal demokrasisinin sosyalizmi için şunları ilave etmektedir: *"Sosyalist düşünce dünyasında yalnız koyu merkezîyetçi bir devlet sosyalizmine giden bir düzen ve planlılık talebi değil, tamamen özgür bir işbirliği dışında her türlü kolektivizm kalıplarını patlatan bir birey özgürlüğü ihtirası da olduğu sosyalizm tartışmalarında sık sık unutulmaktadır..."*

Wigforss 1952 yılında yayınladığı "Socialism i var tid" (Çağımızda Sosyalizm) adlı kitabında ise, sosyal demokrat parti içinde yaşayan ve pratik siyasetin oluşmasını etkileyen sosyalist fikirleri incelemeye çalışmıştır. Wigforss'a göre sosyalizm ne ütopyadır, ne de bilim. İlk sosyalistler gibi belirli bir iktisadi-toplumsal örgütlenme durumunu sosyalizm olarak görmediği için ütopya değildir. Şeylerin ve insanların doğasına dayalı kaderci bir gelişmeyi öngören sosyal felsefe öngörülerine bağlı olmadığı için de bilim değildir.

Ama şimdi cevaplandırılması gereken başka sorular vardır: Toplumsal gelişmenin nihai bir amaca doğru olduğunu reddeden ideolojinin can verdiği siyaset, eninde sonunda yolunu kaybetmeye mahkum değil midir? Burnunun ucundan ötesini görmeyen (veya görmek istemeyen) bir hareket, nasıl olup da ortak kültürün en derinlerindeki özlemleri gerçekleştirecektir? Üstelik ütopyalar ve uzak

hedefler seçmek, siyasal hareketler için daima inkar edilmez bir itici güç ve psikolojik üstünlük kaynağı olmamış mıdır? Yalnızca özgürlük, eşitlik, adalet, dayanışma gibi en soyut talepler boşluğu ne derece doldurabilir ve bu soyut taleplerin kendisi de zaten nihai amaçlar içermekte değil midir?

Wigforss'a göre gelecekteki bir toplumda bazı genel ideallerin kusursuz biçimde gerçekleşmesini beklemek anlamsızdır. Sosyalizm de, "bazı beşeri değerlerin, burjuva veya kapitalist diye adlandırdığımız toplumda olduğundan daha iyi ve daha mükemmel gerçekleştiği bir toplumdan" başka bir şey amaçlamamaktadır.

Demokratik sosyalizmin temel motivasyonları olan özgürlük, adalet, eşitlik, dayanışma talepleri bile, sonsuz çabalardan sonra ulaşılabileceğimiz belirli bir toplum durumunu tanımlamakta yetersizdir. Kaldı ki pratik hedeflerin elde edilmesi sırasında, bu temel değerler arasında uyum olduğu kadar çatışma çıktığı ve karşılıklı ödün gerektiği de unutulmamalıdır. Wigforss, demokratik sosyalizmin nihai amaçlar değil, doğrultular ve gelip geçici ütopyalar (provisoriska utopier) içerdiğini vurgulamaktadır.

Doğrultu kelimesi bir şeye, bir yöne dönük olduğunu ima etmektedir ama, demokratik sosyalizmin doğrultuları her şeyden önce, gelecekteki bir toplum durumuna yönelmiş olmaktan çok mevcut toplumdan çıkan doğrultulardır: Doğrultular kelimesi ile amaç dikkatleri ilerdeki bir toplum durumuna değil, değiştirilmesi istenilen topluma çekmektir. Ancak, bu doğrultuların belirli olasılık sınırları içinde ve hayal gücünün erişebileceği kadar uzak bir gelecekte nerelere doğru uzandığını düşünmeden yapabilmek de mümkün değildir.

İşte doğrultuların gelecek içinde yöneldiği hedefleri Wigforss, demokratik sosyalizmin "gelip geçici ütopyaları" olarak adlandırmaktadır. Çünkü bu ütopyaların içeriği zamanla ve insanlığın kazandığı yeni deneyimlerle sürekli değişmektedir. İyi bir yaşamın ve iyi bir toplumun ne olduğu sorusu sürekli olarak yeniden sorulacak, gelecekle ilgili ütopyik tasavvurlara ihtiyacımız belki hiçbir zaman kaybolmayacaktır:

"Böyle somut tasavvurlar olmadan, sözü edilen doğrultulara göre bir siyasetin insanları ve toplumu çeşitli bakımlardan nasıl etkileyebileceğini tartışmak zordur... Amaç, dondurulmuş sabit hedeflerin yerine doğrultuları geçirmek değil, fakat eylem çizgilerini biraz daha öteye taşımak, mevcut durum ile farkı belirginleştirmek, olan ve olması istenen arasındaki kıyaslamayı daha olanaklı kıl-

mak, daima değişen beşeri isteklerin sonuçlarını bir tartışmayı anlamlı yapacak kadar somutlaştırabilmektir."

REFAH DEVLETİNDEN SONRA

Wigforss, 1956'da yayınladığı "Efter Valfardsstaten" (Refah Devletinden Sonra) adlı çalışmasıyla, o yıllarda kamuoyunda güncellik kazanan refah devleti tartışmalarına katılmış, sosyal demokrasinin sosyalizminin refah devletinden başka bir şey olmadığı veya refah devletinin sosyalizmi gereksiz kıldığı iddialarına cevap aramıştır.

Refah devleti sosyalist mi sorusuna hayır diyen Wigforss hemen ilave etmektedir ki *"refah devleti hep insanların arzuladığı iyi şeyleri kapsadığına göre, sosyalizmin de kendine refah devleti içinde yer bulmasını kavram düzeyinde engelleyecek hiçbir şey yoktur."*

Wigforss, işçi sınıfı hareketinin sosyalizm olarak beklediği şeyin refah devleti olmadığını belirtmektedir. Ama sosyalistlerin başlangıçta isyan ettikleri kapitalizm de, refah devletinden tamamen farklı bir kapitalizmdir. Refah devletinde artık, piyasa ekonomisinin serbest rekabete dayanan kuvvetlerinin doğurduğu dağıtım sonuçları kabul edilmemekte, dağıtımın belirlenmesinde sendikalar ve sosyal politika etkili olmaktadır. Tüm halkın ekonomik durumu kuşkusuz ki bu insanların ürettiği ürünün çokluğuna bağlıdır; ama bu ürünün nasıl bölüşüleceği bir siyasal tercih sorunudur ve refah devletinde eşitlikçi bir bölüşüm vardır. Ayrıca, devlet işsizliği çözmeyi üstlenmiş ve başarmıştır. Eski sosyalistler için kapitalizmin belirleyici özelliklerinden olan "yedek sanayi ordusu", artık tarihe karışmıştır. Şimdi her isteyene iş, karşılığında da refah ücreti verilmektedir.

Ama bütün bunlar refah devletinin sosyalizm olduğu anlamına gelmemektedir. Wigforss'a göre sosyalizm sınıfsız toplum demektir ve buna daha çok vardır. İnsanların çeşitli işlerin değerini ücret farklarından bağımsız olarak değerlendirmesi için daha uzun süre beklemek gerekecektir. Yaşam standardı farklılıkları hala Wigforss'un kabul edemeyeceği etkenler tarafından belirlenmektedir. Wigforss'a göre refah devleti, sosyalizme giden yolda bir istasyondur.

SOSYAL DEMOKRASİNİN EVRİMİ

Ernst Wigforss, sosyal demokrasinin evrimi üzerine değişik yorumlardan birini de 1959'da yapmıştır. Wigforss'a göre Marksizmin içinde bir ihtilalci, bir de muhafazakar unsur vardır. İhtilalci unsur, kaçınılmaz tarihi süreci gerçekleştirme görevini sanayi proleteriyasına veren yargılardan ileri gelmektedir. Muhafazakar unsur ise, bu rolün kapitalist

ekonominin gelişme aşamalarına bağlanmasından doğmaktadır. Wigforss, pek çok Marksist ihtilalcinin kapitalizmin ne zaman olgunlaşacağını tartıştığına, hatta köylü ülkesi Rusya'da ihtilal yapan Bolşeviklerin bile başlangıçta, yaptıkları işin Marksist öğretiyeye uymadığını kabul ettiğine dikkat çekmektedir.

Kapitalist ekonominin olgunlaşma süreci sonunda üretim araçlarının toplumsal mülkiyete geçmesi, çözümü başka türlü mümkün olmayan bir sorun gibi görünüyordu. Ama öngörünün makul bir süre içinde gerçekleşmeyeceği inancının yayılması, sosyal demokratlar için yutulması zor bir lokma olmuş, Marksizmin pratik sonuçları hakkında yeni sorular sorulmaya başlamıştı. Wigforss'a göre, bu süreç içinde bir taraftan isteğe göre çekip çevrilen kavramlar öğreti içinde kullanılmaya başlamıştır; diğer taraftan da anlaşılmıştır ki toplumun iktisadi örgütlenmesi bakımından neyin kaçınılmaz, neyin faydalı, neyin istenebilir olduğu tartışmaya açıktır.

Böyle bir yargıya varışın mantıki devamı, sosyal demokrasinin iktisat politikaları için yaptığı çağdaş yorum olmuştur. Wigforss bunu berak bir ifadeyle dile getirmektedir: Toplumsal düzen değişikliğinin ve iktisadi örgütlenmenin amacı, insanların yaşamında, sosyalist dediğimiz değerlerin giderek artan bir yer kazanmasını sağlamak olmalıdır. Bu çerçevede içinde artık hiçbir iktisadi örgütlenme biçimi kendi başına bir amaç değildir, kendi başına bir üstünlük taşımamaktadır. Çeşitli iktisadi biçimler, sosyal demokrasinin temel değerlerini daha az veya daha çok sağlaması bakımından kıyaslanacak, kabul edilecek veya reddedilecektir.

Temsil ettiği düşünceler bakımından çağdaş sosyal demokrasinin başlıca öncülerinden olan Wigforss, yapıtlarını İsveççe yazdığı ve ne yazık ki başka dillere çevrilmediği için, layık olduğundan çok daha az tanınmaktadır. Ancak, burada etkili tahlillerini kısaca özetlediğimiz Ernst Wigforss, hiç kuşkusuz, modern sosyal demokrasi düşüncesinin oluşumuna en büyük katkıyı yapan siyaset ve düşünce adamları arasında en önde sırada yer almaktadır.